

TALOUSUSKONTO

TALOUSTEOKRATIAN LYHYT
HISTORIA

Seppo
Oikkonen

Taloususkonto

Taloususkonto

Kuinka keskiaikainen teokratia
eurooppalaisella uudella ajalla korvautui
taloususkonnolla,
josta tuli maailman uusi valtauskonto,
Uusi Tunnustus,
Uusi Kaikkivalta, Totaalinen Voima
ja Laillistettu Kunnia

Seppo Oikkonen

© Seppo Oikkonen 2024

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-80-7057-3

Sisällys:

Saatesanat	7
Kreikasta Kreikkaan ja takaisin	17
Talousfilosofia -- puhumisen turhuus	36
Uskomattomia juttuja	50
Paluu kansallistasolle, ja demokratiaan	65
Eurooppalaisuus kunniaan	73
EU: kliseitä, pintaliittoa ja liituroitaa	89
Jälkisanat	98

Saatteeksi

Ihmisyksilö tähän maailmaan syntyessään ei ehkä ole Locken määritelmän mukainen täysin tyhjä taulu, mutta voidaan toki sanoa, että ainakaan tiedollisessa mielessä häntä ei vielä mietitytä mikään tietty tosiasia, eikä myöskään taida rasittaa ainoakaan harhainen ennakkoluulo.

Vastasyntynyt elää vailla mitään kokemuksen antamaa tietoa ja varmuutta, hänen maailmansa on vielä hahmoton ja muodoton, ”kaikkiallinen” ja ”kaikkivaltainen”. Ensimmäiset aistit ovat tunto ja kuulo, ja ihmisen synnynnäiset pelkoreaktiot koskevat putoamista ja kovia äkillisiä ääniä. Syvyyspsykologia kertoo, että nämä olemassaolomme varhaisimmat kokonaisvaltaiset tuntemuksemme – omnipresenssin ja omnipotenssin tunnot – ovat muun muassa maailman kaikkien uskontojen pohjimmista rakennusainetta. Tämän ymmärtäminen on sitten jo jotakin jonka merkitystä mekään jotka pidämme itseämme täyskasvuisina aikuisina emme yleisesti ottaen ole vielä valmiita ottamaan vastaan.

Maailmasta ei liene löytynyt ainoatakaan ihmisyyhteisöä, jossa ei jonkin muotoista uskonnollisuutta esiintyisi. Kulttuuriantropogian klassikot ovat tutkineet alkukantaisia uskontoja, ja seikkaperäisten selvitysten jälkeen päätyneet pohtimaan juuri uskontoilmiössä esiintyviä tajunnallisia ominaisuuksia, niiden yhteisöllistä pysyvyyttä ja periytyvyyttä. Itselleni ehkä eniten silmiä avannut teos on ollut sosiologian perustajan Emile Durheimin laaja kartoitus ”Uskontoelämän alkeismuodoista”, jossa noita ihmisyyteemme olemuksellisesti kuuluvia syviä hahmonja käsitteenmuodostuksellisia tekijöitä oivaltavasti käsitellään.

Olen ollut huomaavinani, että viimeisten vuosikymmenien mitaan ainakin eurooppalaisen sivistyksen maailmassa on ollut havaittavissa kasvavaa yleistä kiinnostusta ihmisen lajihistorian pitkiä perspektiivejä kohtaan. Esimerkiksi Yuval Noah Hararin ja Rutger Bregmanin teokset ovat olleet -- kaikesta vaikeaselkoisuudestaan huolimatta -- kirjojen myyntilistojen kärkipäässä. Samaan aikaan kuitenkin on akateemisessa maailmassa havaittavissa jokin aivan päinvastainen trendi – yhtään epäroimattä sanoisin sitä oppisivistyksellisen tason laskuksi.

Nimenomaan pitkiä historiallisia perspektiivejä ei enää pyritä eikä edes haluta hahmottaa. Yliopistomaailmassa ovat vallalla yhä päiväkohtaisemmat, lyhytjännitteisemmät ja keskusteluissa jo reaktiivisiksi muuttuneet poliittisten ideologioiden määräämät aatevirtaukset. Niissä ”ihmisyyys” ei enää ole mitään mikä nousee lajin kehityshistorian ajallisesta jatkumosta, vaan ”ihmisyydestä” on tullut taisteluhuuto, jolla tarkoitetaan jotain normatiivista moraalista sisältöä, jonka suhteen esitetään absoluuttisilla ”arvoilla” perusteltuja vaatimuksia.

Meille ei kouluissamme opeteta ihmisyydestä juuri mitään. On kai niin, että esimerkiksi uskontoilmiön käsitteleminen pelkän tiedon varassa koetaan jonkinlaisena pyhien tuntojen ja arvojen loukkauksena. Kuitenkin psykologia kuuluu jo lukion oppiaineisiin, ja sosiologiaa voi opiskella yliopistoissa. Mikään ei estä maallikkoakaan perehtymästä ihmistieteisiin. Silti kaikella ihmisyyteen olemuksellisesti kuuluvalla on ajattelussamme edelleen tietynlainen tabuasema – ikään kuin eurooppalaisen kulttuurimme keskiajalta edelleen nousisi näkökykyämme pimentämään inkvisition mustanpuhuva hahmo.

Durkheim julkaisi kirjansa 1912. Eikö olisi jo aika päästää hänen pioneerityönsä ihmisten ilmoille – ihmistietohan on tosiasiassa edelleen julkilausumattoman sensuurin ja historian kaikille totalitarismeille ominaisen puhumattomuuden kulttuurin pannassa.

Koulut tietenkin toimivat aikalaisajattelun pohjalta – koulussa opetetaan ja opitaan sitä järkeä joka meillä on ikään kuin annettuna realiteettina nyt korviemme välissä. Luulen, ettei suurin osa sivistyneenkään maailman ihmisistä tiedä juuri mitään edes omasta, niin sanotusti ”kartesiolaisen paradigman” varaan rakentuneesta rationaalisuudestamme. Useimmat meistä eivät omaa sellaista hengenvoimaa, jolla jotain kokonaan eriperusteista ajattelua voitaisiin lähestyä. Emme pysty kestämaan syvää psyykkistä epävarmuutta, jota eläytyminen menneisiin järjen muotoihin edellyttäisi.

Niinpä pitkä historiallinen tie, joka on meidät johtanut antiikin Kreikasta nyt vallalla olevaan rationaalisuuden lajiin, jää meille hämärän peittoon. Ehkä korvaamme sen kaikenlaisilla oman aikamme kummitustarinoilla, sci-fi-fantasioilla, tv-viihteellä.

Totuus olisi kaikkia näitä nykytaiteen tuotteita ihmeellisempi.

Menneisyyden maailmat olivat todellakin eivät vain erilaisia, vaan aivan erilaatuisia kuin oma todellisuutemme. Emme pystyisi elämään päivääkään antiikin kreikkalaisena, jonka miellemaailma muodostui eräänlaisista todellisuuden pysäytyskuvista – ”ideoista” – ja jolle ”totuus” oli myyttistä, enemmän samaistavaa kuin selitystä edellyttävää. Antiikin ihminen sijoitti ”syyt” olioiden sisään niiden ominaisuudeksi, eikä hänellä siis ollut ollenkaan samanlaista syysuhdeajattelua mikä itsellemme on itsestään selvää. Antiikin myytit eivät esimerkiksi sisällä ”sattuman” käsitettä. Mutta se, että antiikin maailmassa jumalat olivat ihmismuotoisia – ihmishahmoisia – oli oman ajattelumme kannalta aivan erinomainen seikka, sillä samaistuminen ihmishahmoiseen jumaluuteen mahdollisti vuoropuhelun ihmistä suuremman ”totuuden” kanssa – ja juuri tällaisista syistä sitten luonnontieteet syntyivät nimenomaan eurooppalaisen kulttuurimme piirissä.

Rooman valtakunnan luhistuminen monikulttuuristumisen seurauksena romautti koko Euroopan, ja tajunnallista taantumaa kesti likimain tuhat vuotta. Tuhat vuotta, ajatelkaas. Roomassa jo olemassa olleet kognitiiviset kyvyt, kuten lukutaito ja visuaalisen syvyysperspektiivin hallitseminen, katosivat maailmasta tuhanneksi vuodeksi. -- Edistysuskon läpivärjäämä nykyihminen ei ehkä ihan vähällä ymmärrä, että historiassa myös suurimittaiset sosiopsyykkiset taantumukset ovat mahdollisia. Euroopan heräämistä nimitetään renessanssiksi, uudestisyntymäksi, ja se tapahtui miltei historian silmänräpäyksessä, muutaman sadan vuoden aikana. Samaan aikaan kun maalauksiin ilmestyi syvyysperspektiivi, alkoivat kellot torneissa soida ja ajantaju elpyi. Ne kuuluvat oudolla tavalla yhteen, syvyysperspektiivi ja ajantaju, ja jos olisimme paneutuneet historiallisiin tajunnantekijöihin paremmin, saattaisimme ehkä ymmärtää miksi ja miten.

Ehkä yksilöminuus on se kokemuksellinen fokus, josta käsin määritetty tarkkailuasema ja -etäisyys todellisuuteen – ja siinä missä keskiajan viisaimmatkin oppineet olivat voineet oman järkiajattelunsa pmissellä epäillä jopa omaa olemassaoloaan, ehkä siinä uuden ajan eurooppalainen astui ikään kuin kuvan raamin ulkopuolelle ja hahmotti perspektiivin. Ehkä ihmisen ”minä” on perspektiivin toinen pää.

Historian idea on lineaarinen. Ihmisyyden yleisinhimilliset tekijät ovat kuitenkin jotain, joka säilyy jossain syvimpien psyykenrakenteidemme pohjalla yli aikojen. Vaikka historian aikakaudet ovat ajatelleet ja kokeneet maailmansa uskomattoman erilaatuisilla tavoilla, kehitys on nähtävä aivan erityisellä tavalla kerrostuneena. Mikään kehityskerros ei korvaa mitään jo olemassa ollutta, mutta mahdollistaa kaiken aikaisemman hyödyntämisen ikään kuin korkeammassa potenssissa. Niin ihmeellisesti kuin se saattaakin tuntua, esimerkiksi muodollinen logiikka tarvitsee motivaatiokseen kaikkein varhaisimpiin tajunnallisiin asteisiin olemuksellisesti kuulunutta symbioottista kaikkialisuutta ja kaikkivoipaisuutta.

Ihmistä koskeviin ikuisiin lainalaisuuksiin kuuluu, että jokaisen vastasyntyneen tajuntaan muodostuu ensin häntä hoivaavan ihmisen hahmo – siis ”sinä” – ja vasta vuosia myöhemmin muodostuu se kokemuksellinen raami, jota sanomme ”minäksi”. Tästä identiteettien kehityksellisestä marssijärjestyksestä suoraan seuraa, että kaiken, minkä teemme toisillemme, sen teemme myös itsellemme – itsessämme – ja tämä ”kultaisen säännön” moraali on siis todellakin ihmisyyteemme olemuksellisesti kuuluva ja universaalinen. Se ei suinkaan ole minkään erityisen ”uskonnon” tai opillisen tunnustuksellisen ideologian omaisuutta, vaan ihmisyyteen väistämättä liittyvä tajunnallinen rakenne.

Yksi Durkheimin keskeisimmistä oivalluksista liittyy siihen lajihistorialliseen tosiasiaan, että olemme kasvaneet ja kehittyneet vuorokausivaihtelun oloissa, yön pimeyden ja päivän valon lapsina. Tarina Menninkäisestä ja Päinvänsäteesta on enemmän kuin totta.

Selviytymisemme on seurausta siitä, että hakeuduimme yöksi yhteen – alkulauma painautui tiiviisti toisiinsa, ja jokaisen korvat keskittyivät unen läpi kuuntelemaan ympäristön mahdollisia vaarasignaaleja. Kuten todettu, kuulo on varsin varhakantainen aisti, ja lajimme selviytyminen on ollut mahdollista vain sen seurauksena, että tunsimme toistemme läheisyyden ja opimme herkin korvin kuuntelemaan merkkisignaaleja.

Ajattelemme taloutta numeroina, ja koska numerot itsessään ovat ajattomia ja iättömiä, se on omiaan vahvistamaan harhaa jonka mukaan talouden lait olisivat aina olleet historiassa samat.

Mutta raha ei aina ole ollut samanlainen arvon mittayksikkö millaisena me sen miellämme.

Nähdäksemme omat harhamme tarvitsemme laajaa taustoittavaa katsausta historiallisilla aikakausilla vallinneisiin ajattelulaatuihin.

Eurooppalaisen keskiajan ja uuden ajan taite oli valtava tajunnallinen mullistus. Koko kognitiivinen apparaattimme meni uusiksi. Jopa kuuloaistin ja näköaistin keskinäinen työnjako orientoitui uudelleen.

Uudella ajalla syntyivät ja kehittyivät uudet tiedonalat, ja luonnontieteiden voittokulku muutti muutamassa vuosisadassa ihmisen elinehdot ja maailman. Valistusajalla syntyi myös liberalistinen talousajattelu, mutta se ei koskaan onnistunut kehittymään eksaktiksi tieteeksi, vaikka se yritti matkia luonnontieteiden muotorakenteita.

Rahassa jäikin elämään pohjimmiltaan uskonnollislaatuinen kaikkivoipaisuuskuvitelma, ja vastaavasti usko aineellisen tarpeentyydytyksen loputtomaan lisääntymiseen on aikamme versio iankaikkisuudesta.

Tämän kirjan esseissä yritetään hahmottaa talouden ajatushistoriaa.

BoD

9

789528

070573